

DÉKÁNY ANDRÁS

A KÉPZET FENOMENOLÓGIAI PSZICHOLÓGIÁJÁNAK GONDOLATA JEAN-PAUL SARTRE L'IMAGINATION C. MŰVÉBEN

Annak ellenére, hogy a filozófiai irodalomban már eddig is helyesen mutattak rá a Husserl alapította német fenomenológia és az egzisztencializmus összefüggésére (Lukács György például teljes joggal állapította meg, hogy „bár Husserl még nem volt egzisztencialista, a fenomenológiai módszert nyugodtan az egzisztencializmus vívmányának tekinthetjük”), mindezt kevéssé vizsgálták azokat a körülményeket, amelyek eredményeképpen a fenomenológia az egzisztencializmus ontológiai törekvéseinek módszertani alapjává válhatott a két világháború közötti időszak polgári gondolkodásában. A jelen tanulmányban természetesen még csak meg, sem kísérlelhetjük, hogy akár a legáltalánosabb jellemzőit is felvázoljuk ennek a folyamatnak. Csupán jelezni kívánjuk, hogy Jean-Paul Sartre filozófiai pályakezdése az 1930-as évek elején, jellegzetes illusztrációja a fenomenológia fentebb jelzett találkozásának egy bonyolult történelmi helyzetben a polgári filozófiának az emberi lét lehetőségét gondolatilag a nagy világéseményektől függetlenül megalapozni kívánó ontológiai törekvéseivel.

Jelen alkalommal, célkitűzésünknek megfelelően, csak egyetlen mozzanat segítségével kívánunk hozzájárulni a probléma megoldásához: azt szeretnénk megmutatni, hogy Sartre egyik első pszichológiai tárgyú művében, a *L'Imagination*-ban, a képzet „fenomenológiai pszichológiája” gondolatának felvetésével tette meg az első határozott lépést filozófiájának egy „fenomenológiai ontológia” (ez szerepel az 1943-ban megjelent *L'Être et le Néant* alcímében) irányába történő átalakítása útján,

Első lépésként tehát utalnunk kell röviden annak a szerepnek a jelentőségére, amelyet a fenomenológia játszott Sartre gondolkodásának kialakulásában. Egy életrajzi vonatkozás megemlítésével kezdjük: Sartre 1932-ben Le Havre-i tanár korában hallott először a fenomenológiáról, amikor Raymond Aron, egykori évfolyamtársa az École Normale Supérieure-ön, visszatért berlini tanulmányútjáról Párizsba, s beszámolt neki az akkor még kevesek előtt ismert új irányzatról. Simone de Beauvoir *A kor hatalma* c. önéletírásában a következőképpen idézi fel beszélgetésüket:

„Aron meggyőzte, hogy a fenomenológia pontosan megfelel törekvésének: annak, hogy túljusson az idealizmus és realizmus ellentétén, egyszerre bizonyítsa a tudat felsőbbrendű voltát és a világ jelenlétét — úgy, ahogyan megmutatkozik”. Sartre ezután „elhatározta, hogy belekezd Husserl alapos tanulmányozásába”, s megtett minden szükséges intézkedést, hogy a következő évben ő töltsen be Raymond Aron helyét a berlini Francia Intézetben.²

Sartre berlini tartózkodása az 1933—34-es tanévben az ottani Francia Intézet ösztöndíjasaként termékenyen bizonyult. Ettől az időponttól kezdve jelennek meg a husserli fenomenológia tanulmányozásának jegyében íródott első filozófiai publikációi, amelyekben már tisztázni kezdi a majdani „fenomenológiai ontológia” egyes alapvető kategóriáit, legfontosabb alapelveit. Ezeknek az ún. fiatalkori műveknek az

ad jelentőséget, hogy bennük és általuk alakul ki a Sartre-i ontológia magvát alkotó sajátos problematika.

Sartre pszichológiai tárgyú első munkáinak erre az előkészítő szerepére Sylvie Le Bon is rámutat, amikor a *La Transcendance de l'Ego*-hoz írott bevezetőjében az egyes művek keletkezésének idejét igyekszik megállapítani:

„Ezzel az Esszé-vel Sartre tehát elindítja azt a kutatómunkát, amely a *L'Être et le Néant*-ba torkollik. Egyébként az időrend megerősíti filozófiai törekvéseinek vitathatatlan egységét ebben a korszakban: megállapíthatjuk, hogy minden ekkori művét ha nem is egyszerre fogalmazta meg, de legalábbis egyidőben képzelte el. A *l'Essai sur la transcendance de l'Ego* 1934-ben íródott, részben az idő alatt, amelyet Sartre Berlinben töltött Husserl fenomenológiájának tanulmányozása céljából. 1935—1936-ban egyidőben írta a *L'Imagination*-t és a *L'Imaginaire*-t (amelyek egyenként 1936-ban és 1940-ben láttak napvilágot), majd 1937—1938-ban a *La Psyché*-t amelyről az elképzelése már 1934-ben megvolt. A *La Psyché*-ből kiválasztotta azt a részt, amelyből az *Esquisse d'une théorie des émotions* lett, és ezt 1939-ben tette közzé. Végül emlékeztetünk arra, hogy a *L'Être et le Néant* közvetlenül folytatta a sort, és 1943-ban jelent meg. Ez utóbbi műben Sartre kifejezetten fenntartotta konkluzióit a *l'Essai sur la transcendance de l'Ego*-ból, de kiegészítette és elmélyítette a szolipszizmus elégtelenség talált cáfolatát.”³

Ami a *L'Imagination* c. könyv keletkezési körülményeit illeti, itt is elsősorban Simone de Beauvoir már említett memoárjához fordulhatunk. Sartre élettársa elmondja, hogy Németországból visszatérve Sartre *Az undor* c. regényének Berlinben befejezett második változatán dolgozott, amikor „az *Alcan* kiadó felkérte, hogy egy sorozatába írjon könyvet a képzeletről. Szakdolgozatának is ez volt a tárgya, annak idején összefoglalót írt belőle, s kitűnőt kapott rá. Érdekelte a kérdés. Elpártolt Antoine Roquentintől és visszatért a pszichológiához.”⁴

Sartre a husserli fenomenológia, pontosabban szólva e filozófia központi fogalmának, az intencionalitásnak a hatása alatt kívánta felülvizsgálni az egész pszichológiát. Először a képzeletről szóló könyvének, a *L'Imagination*-nak egyik külön fejezetében igyekezett Husserl mindazon nézeteit, állásfoglalásait összefoglalni, amelyek hasznosíthatók lennének a képzet „fenomenológiai pszichológiája” számára. Mivel Sartre a fenomenológiában elsősorban azt a módszert kereste, amelynek segítségével eredményesen vehetné fel a harcot a kortárs társadalomtudományokban, mindenkéltől a filozófiában és a pszichológiában uralkodó nagyfokú empirizmus ellen, ezért nem véletlen, hogy a *L'Imagination*-ban Husserl 1913-ban kiadott *Ideen zu einer reinen Phenomenologie und phenomenologischen Philosophie* c. — éppen a fenomenológiai módszer további kiépítését és a kortársakra gyakorolt befolyását tekintve döntő — művének megjelenését a „háború előtti filozófia nagy eseményé”-nek nevezte.⁵

Sartre pszichológiai kutatásai során módszertanilag abból indult ki, hogy mivel az ember „lényege” csak a létével és a létében adott, ezért minden emberi (pszichikus) megnyilvánulás lényegét közvetlenül kell megragadni. Elsősorban az indukció kiküszöböléséről van itt szó. E módszer segítségével ugyanis csak az egyes tényekből kiindulva — bizonyos gondolati eljárások útján — lehet eljutni az általános törvényszerűségekhez, azaz a „lényeg”-hez. Az egyetemességnek ezt a fajtáját Sartre már igen korán elutasította. Simone de Beauvoir írja Sartre 1929—1931 közötti gondolkodásáról a következőket: „Sartre a kritikai idealizmus számos örököse által kijelölt utat követte; csakhogy ő rendkívüli konokssággal lábbal tiport az egyetemessérről alkotott minden eszmét; a törvények, a fogalmak — minden ilyenféle elvontság üres szóbeszéd; az emberek csak azért fogadják el egyhangúlag, mert olyan valóságot lepleznek el, amelytől mindnyájan félnek: ő a lényegét akarja megragadni ennek a valóságnak.

Lenézte az elemzést, mely mindig csak hullát boncol; arra törekedett, hogy egészében megértse a konkrétumot — vagyis az egyénit, mert nem létezik más, csak az egyén.”⁶

Valószínűleg a konkrétumnak az individuálissal való azonosítása következtében értékeli nagyra Sartre Husserl fenomenológiai módszerét. A fenomenológia módszere azonban nem egyéb, mint a „lények” valamiféle „tapasztalata”. Nyilvánvaló, hogy ez a tapasztalat csakis belső, ún. reflexív tapasztalat lehet. Ennek a tapasztalati módszernek a felsőbbrendűsége az egyéb tapasztalati és nem tapasztalati, gondolati módszerekkel szemben közvetlenül kitűnik akkor, amikor Sartre a *L'Imagination*-ban befejezve a képzet (mint sajátos emberi megnyilvánulás, pszichikus struktúra) lényegére vonatkozó korábbi filozófiai és főként pszichológiai nézetek kritikai áttekintéséért, nyíltan hivatkozik arra, hogy a továbblépés érdekében a fenomenológiai módszerhez, mint sajátos és privilegizált tapasztalathoz kell folyamodnunk. Azt írja:

„Ha tovább akarunk menni, vissza kell térnünk a tapasztalathoz, és a képzetet teljes konkréciójában, úgy kell leírni, ahogyan a reflexió számára megjelenik.” Csak-hogy Sartre szerint még ebbe a tapasztalatba is belekeveredhetnek bizonyos „metafizikai előítéletek”, melyek téves irányba viszik el a képzet „ontológiai” leírását. Éppen ezért törekszük a módszertani tisztaságra, kizárólag a reflexiónak juttatva szerepet a képzet lényegének tapasztalati megragadásánál: „De talán nem is a reflexív aktusba magába csúszik be a hiba, hanem az indukció szintjén tűnik elő, amikor tényekből kiindulva alapozzák meg a törvényeket. Ha így volna, lehetséges lenne egy olyan pszichológia megalkotása, amely megmaradva *tapasztalati* pszichológiának, mégsem lenne induktív tudomány. Van-e olyan kiváltságos tapasztalat, amely közvetlenül a törvénnyel hoz érintkezésbe bennünket? Egy nagy kortárs filozófus hitt benne, és most hozzá fogunk fordulni, hogy első lépteinket kalauzolja ebben a nehéz tudományban.”⁷

A szóbanforgó filozófus: Edmund Husserl, az általa alapított tudomány pedig a „lények” közvetlen szemléletére épülő fenomenológia. Egy nem sokkal későbbi írásában Sartre a következőképpen értékeli a fenomenológia jelentőségét: „Alapítójának, Husserl-nak, először is a következő igazság tűnt fel: összemérhetetlenség van a lények és a tények között, s aki vizsgálatát a tényekkel kezdi, az sohasem jut el a lényekig.”⁸

A fenomenológia tehát lényegtudomány, vagy husserli kifejezéssel élve eidetika; s főképpen abban különbözik más lehetséges lényegtudománytól (pl. a matematikától) hogy módszere nem egy meghatározott gondolati eljárás (pl. dedukció) alapul, hanem ez a módszer leíró. A fenomenológia tárgya — mint ezt Sartre Husserl már idézett *Ideen...* című műve alapján megállapítja — a tiszta transzcendentális tudat. A kérdés tehát az, milyen összefüggésről beszélhetünk fenomenológia és pszichológia között? A *L'Imagination*-ban Sartre mindenekelőtt a két tudomány különbségét hangsúlyozza: „A tiszta transzcendentális tudat tudománya, a fenomenológia, kétségkívül olyan diszciplína, amely radikálisan különbözik a pszichológiai tudományoktól, amelyek az emberi lény felbonthatatlanul testhez kötődő és világgal szemben levő tudatát tanulmányozzák.” Ugyanakkor azonban Husserl *Ideen...* c. tanulmányáról a következőket mondja: „Ez a könyv, amennyire a filozófia, annyira a pszichológia felforgatására is hivatott.”⁹

Ahhoz, hogy megértsük, hogyan szolgálhat módszertani eszközökkel a fenomenológia a pszichológiai kutatások számára, először a két tudomány közti további alapvető különbséget kell tisztáznunk. Nevezetesen a létezés problémájának híres „kikapcsolásáról” van szó. Sartre a következőképpen ismerteti Husserl felfogását az egyes tudományok jellegéről: „A pszichológia, Husserl számára, mint a fizika

vagy az asztronómia, a «természetes magatartás tudománya», azaz olyan tudomány marad, amely ösztönös realizmust foglal magában. A fenomenológia, ellenkezőleg, akkor kezdődik, amikor «érvényen kívül helyezük a természetes magatartás lényegéhez tartozó általános lététélezést.»¹⁰

Az ún. „természetes magatartás” tudományai (amelyhez mint látjuk, Sartre — Husserl alapján — a pszichológián kívül elsősorban a különböző természettudományokat sorolja) és a fenomenológia között tehát az a leglényegesebb különbség, hogy az utóbbi esetében a vizsgálódások során el kell tekintenünk az ember mindennapi életben tanúsított magatartásának spontán materializmusától. Ilyen értelemben beszél Sartre arról, hogy a fenomenológia a transzcendentális tudat lényegi struktúráit kutatja. De rögtön hozzát teszi: „Ám a transzcendentális tudat lényegi struktúrái nem tűnnek el, amikor ez a tudat a világba zárkózik (s'emprisonne).” Vagyis: „Ílymódon a fenomenológia legfontosabb ismeretei *mutatis mutandis* érvényesek lesznek a pszichológus számára is.”¹¹

A pszichológia tehát nem a „tisztá”, nem a transzcendentális tudatot vizsgálja, hanem a világhoz szükségképpen kapcsolódó emberi tudatot, s ennyiben megmarad a „természetes magatartás” területén. Mindez azonban nem vonja maga után, hogy le kellene mondania a pszichikus megnyilvánulások lényegének kutatásáról. A megfelelő módszereket kell megtalálnia mindössze, amelyek segítségével — többek között — a világban-levő-tudatot a transzcendentális tudatra lehet vonatkoztatni.

S ezen a ponton válik talán a legvilágosabbá, hogy a fenomenológia elsősorban módszertani vonatkozásban járul hozzá Sartre pszichológiai elképzeléseéhez. Sartre tulajdonképpen a reflexiónak a pszichológiában történő felhasználását kívánja előkészíteni, amikor e módszer sajátosságait a fenomenológiában a következőképpen jellemzi: „Kétségtelen, e módszer alapvető eljárása a «redukció», az «epoché», azaz a természetes magatartás zárójelbe tétele lesz; és magától értetődik, hogy a pszichológus nem hajtja végre ezt az epoché-t, hanem megmarad a természetes magatartás területén. De az is bizonyos, hogy a fenomenológusnak, a redukció végrehajtása után vannak olyan kutatási eszközei, melyek a pszichológus szolgálatára lehetnek: a fenomenológia a transzcendentális tudat struktúráinak olyan leírása, amely e struktúrák lényegének az intuícióján alapul. Természetesen ez a leírás a reflexió síkján megy végbe.”¹²

A fenomenológia sajátos módszere közelebből tehát — nem tekintve az ún. fenomenológiai redukciót, azaz „a természetes magatartás zárójelbe tételé”-t — a reflexió, s szorosan ehhez kapcsolódva a leírás. Csak hogy Sartre szerint ez a bizonyos belső tapasztalat”, a reflexió, nem azonos a pszichológusok által emlegetett introspekcióval, amely csak egy „empirikus” változata a reflexiónak. A különbség főként abban áll, hogy az előbbi közvetlenül a „lényegekkkel” hoz érintkezésbe bennünket, nincsen tehát szükség külön gondolati eljárásokra a „lényeg” megragadásához: „...nem szabad összetévesztenünk a reflexiót az introspekcióval. Az introspekció a reflexió sajátos, az empirikus tények megragadására és rögzítésére irányuló módja. Eredményeinek tudományos törvényekké való átalakításához induktív átmenet kell *azután* az általánoshoz. Márpedig van egy másik reflexió-típus is, amely a fenomenológus dolgozik: ez a lényegek megragadására törekszik, azaz egy-csapásra az általános talajára helyezkedve kezd.”¹³

Röviden összefoglalva az eddig mondottakat: a reflexió az a gondolati módszer, amely alkalmas a „lényeg” közvetlen megragadására. Következésképpen minden fenomenológiai leírás a „lényeg”-nek erre a közvetlen intuíciójára épül. A hangsúly itt az egész eljárás közvetlen jellegén van, azon, hogy az általános közvetlenül, azaz

az elvont gondolkodás minden közreműködése nélkül, mintegy „tapasztalatilag” hozzáférhető a tudat számára.

Felmerül azonban a kérdés, hogy a lényeg „megjelenhet-e” a tudat előtt a tényektől függetlenül? Korábban már volt szó róla, hogy a fenomenológia nem tényekkel foglalkozó tudomány, hanem ún. lényegtudomány: s ennél a megkülönböztetésnél Sartre abból a Husserl által felismert „igazságból” indult ki, hogy „összemérhetetlenség van a tények és a lények között”. A tények vizsgálatától tehát nem lehet eljutni a lények vizsgálatáig, ugyanakkor azonban Sartre szerint a lényeg intuitív szemlélete sohasem lehetséges bizonyos „tényadottság” nélkül. A lényeg meghatározása érdekében a tudatnak „meg kell jelenítenie” a maga számára a vizsgált dolgot. Ilyen értelemben állapítja meg Sartre, hogy a reflexió „példákkal dolgozik.” Vagyis arról van szó, hogy a fenomenológiában mint lényegtudományban rendkívüli módon megnövekszik a képzeletbeli szerepe. Mert a fenomenológiai lényegkutatás számára nem az a fontos, hogy a vizsgált tárgy valóságosan is létezik-e, hanem az, hogy képesek vagyunk-e a szóbanforgó tárgyat elképzelni: „De nem számít, hogy az az individuális tény, amely a lényeg támaszául szolgál, valóságos, vagy képzeletbeli. Ha az «exempláris» adottság merő fikció volna, magánál a ténynél fogva, hogy elképzelhettük, meg kellett valósítania magában a keresett lényeget, mert a lehetőségének a lényeg a feltétele.”¹⁴

Sartre ebből — persze Husserl alapján — arra a következtetésre jut, hogy a lényeg megismerése csakis a fikció segítségével lehetséges. Ezt támasztja alá a következő Husserl *Ideen...* c. művéből vett idézettel: „Megengedhető tehát, hogy csakugyan azt mondjuk (ha kedveljük a paradoxonokat és feltéve, hogy úgy értjük e mondat kétértelmű jelentését, ahogyan kell): a Fenomenológiának, mint minden eidétikus Tudománynak, a Fikció az életeleme és a forrása, amelyből az örök igazságok megismerését meríti.”¹⁵

A fenomenológia feladata tehát kizárólag a lények vizsgálata, ennek során pedig örök „igazságait” nem a tényekből, hanem a fikcióból, azaz a képzeletbeliből meríti. De mi a helyzet a pszichológia esetében, amikor a kutató nemcsak „tisztá” lényeket vizsgál, hanem empirikus tényeket is? Milyen viszonyt. tétel ez itt fel Sartre? A kérdésre a választ közvetett formában adja meg, amikor kijelenti, hogy a pszichológiai kísérletezés tárgyára vonatkozóan a fenomenológiai lényekkutatáshoz hasonló vizsgálódás nyújthat csak felvilágosítást. Azaz itt is: „Ami érvényes a fenomenológus számára, ugyancsak érvényes a pszichológus számára is. Persze nem akarjuk tagadni azt a fontos szerepet, amelyet a kísérletezés és az indukció minden formájának kell játszania a pszichológia felépítésében. De mielőtt kísérleteznénk, nem kell-e a lehető legpontosabban megtudnunk azt, hogy *min* fogunk kísérletezni? Erről a kísérlet mindig csak homályos és ellentmondásos felvilágosításokat fog nyújtani.”¹⁶

Kiderül tehát, hogy önmagukban véve az empirikus adatok nem határozhatják meg a rájuk irányuló kutatások jellegét, vagyis hogy csupán a tényekből magukból nem „olvashatjuk ki” lényegüket. Ezért a ténytudományoknak az első lépésnél, azaz az általuk vizsgált tények kiválasztásánál már bizonyos „metafizikai” elvek alapján kell hogy elvégezzék a tények csoportosítását. Sartre tulajdonképpen ezeket az általa *a priori* „metafizikai”-nak ítélt elveket akarja kiküszöbölni a pszichológiai kutatásokból, s ezért tartja szükségesnek a tények vizsgálatát megelőzően e tények lényegének a meghatározását. A pszichikus tények lényegének ez az előzetes vizsgálata — mivel módszereit a fenomenológiától kölcsönzi — „tapasztalati” lesz. Sartre ennek a törekvésnek az analógiáját a geometria és a fizika egymáshoz való viszonyában találja meg, amelynek leírását Husserl *Ideen...* c. művéből a következőképpen idézi: „«(A Fizika) nagy korszaka a modern időkben kezdődik, amikor egyszerre és nagyban

kezdik fizikai módszerként alkalmazni a Geometriát, amely már az Antikvitástól kezdve (és főleg a Platonistáknál) igen előrehaladott volt, mint *tiszta eidétika*. Arra gondolnak ekkor: az anyagi dolog lényege az, hogy *res extensa* és *hogyan következik-e képpen a geometria az az ontológiai diszciplína, amely a dolog lényegi mozzanatához viszonyul*: a térbeli struktúrához. De számot vetnek ezenkívül azzal, hogy a dolog egyetemes lényege más struktúrákat is magában foglal. Jól mutatja ezt az a tény, hogy a tudományos fejlődés azonnal új irányt követ: egész sorát kívánják létrehozni az új diszciplínáknak, amelyeket a geometriának rendelnek mellé, és ugyanazt a funkciót hivatottak betölteni: *az empirikus adatok racionalizálását.*»¹⁷

Ezek után már nagyjából előttünk áll a teljes Sartre-i koncepció, amelyet a következőképpen foglalhatunk össze: Sartre felfogása szerint a lényegtudományok fejlődése (amelyeknek mint láttuk, egyedüli funkciója „az empirikus adatok racionalizálása”) teszi egyáltalában lehetővé a tényekkel való kísérletezést. Félreértések elkerülése végett, itt nem csupán egy ismeretelméleti vagy kutatómódszertani kérdéstről van szó. Sartre kérdésfelvetése teljességgel ontológiai jellegű, mégpedig abban az értelemben, hogy mivel ontológiailag az ember, pontosabban szólva az emberi tudat jelenléte a megismerés folyamatának nélkülözhetetlen előfeltétele, ezért minden kutatás elsődleges feladata, hogy tisztázza tárgyának a jelenlevő (azaz egyéni) tudat számára való *jelentőségét*. Sartre filozófiájában tehát egy tény tudat számára való jelentőségének feltétlen ontológiai elsőbbsége van e ténynek más tényekhez való viszonylataihoz stb. képest. Innen származik az a nézete, hogy a tényeknek *csak* kísérleti úton való tanulmányozása nem világosíthat fel bennünket a tények valóságos mibenlétéről, azaz-lényegéről. Ez kitűnik abból a megjegyzéséből, amelyet közvetlenül az iménti Husserl-idézethez fűz: „Amit Husserl a Fizikáról ír, el lehet ismételni a Pszichológiáról. A Pszichológia akkor teszi a legnagyobb haladást, amikor lemondva arról, hogy kétértelmű és ellentmondásos kísérletekben zavarodjon bele, tisztázni kezdi a kutatásai tárgyát képező lényegi struktúrákat.”¹⁸

Ezek után már csak bizonyos tanulságok levonása van még hátra. A pszichológiának is, hogy tisztába jöhessen az általa vizsgált pszichikus tények természetével, le kell mondania eredendő „empirizmusáról”, arról, hogy mindjárt a kísérletekkel kezdje, s helyette először „eidétikus elveit” kell megtalálnia. Sartre a pszichológiának ezt a feladatát a képzet hagyományos pszichológiai kutatásának bírálata alapján a következőképpen fogalmazza meg:

„Láttuk például, hogy a képzet klasszikus elmélete egy egész metafizikát foglal magában implicite, és hogy anélkül tértek rá a kísérletezésre, hogy megszabadultak volna ettől a metafizikától, egy egész csomó előítéletet cipelve be a kísérletekbe, amelyek néha Arisztotelészre mennek vissza. De nem lehet-e először is megkérdeznünk, minden kísérlethez való folyamodás *előtt* (akár kísérleti introspekciónál vagy egészen más eljárásról legyen szó:) *mi a képzet?* Rendelkezik-e a pszichikus életnek ez az oly fontos eleme az intuíció számára hozzáférhető lényegi struktúrával, amit szavakkal és fogalmakkal rögzíthetünk? Vannak-e a képzet lényegi struktúrájával összeegyeztethetetlen állítások? stb., stb. Egyszóval a Pszichológia empirizmus, amely még keresi eidétikus elveit.”¹⁹

A pszichológia tehát — Sartre Husserl-től átvett osztályozási szempontjai alapján — nem tartozik a lényegtudományok közé, hanem megmarad kísérleti, tapasztalati tudománynak. De minden tapasztalati tudomány esetében — éppen a kísérletek „tisztasága”, azaz a „metafizikai” elvektől való mentessége érdekében — kell hogy létezzen egy neki megfelelő lényegtudomány, amelynek az illető ténytudománnyal való adekvát jellegét elsősorban a lényegeket kutatásának módszertani eljárásai biztosítják. Erre láttunk korábban példát a fizika és a geometria esetében. A kérdés most

csak az, hogy honnan vegye, melyik tudománytól kölcsönözze módszereit a pszichikus tények kutatásának lényegtudománya, az „eidétikus” pszichológia? Sartre itt hivatkozik a legnyitabban arra, hogy szoros kapcsolat van a fenomenológia és a pszichológia között. Mégpedig azért, mert a fenomenológiai lényegkutatás módszere — ezt is láttuk már — tapasztalati jellegű:

„Husserl, akinek nagyon is alaptalanul vetették a szemére: hogy elvileg ellenséges ezzel a diszciplínával (a pszichológiával — D. A.) szemben, épp ellenkezőleg, a szolgálatára kíván lenni: nem tagadja, hogy van kísérleti pszichológia, de úgy véli, hogy a legégetőbb bajon segítsen, a pszichológusnak mindenekelőtt eidétikus pszichológiát kell alkotnia. Ez a pszichológia természetesen nem a matematikai tudományoktól fogja kölcsönözni módszereit, amelyek *deduktív*ak, hanem a fenomenológiai tudományoktól, amelyek *leíró*ak. Ez a pszichológia «fenomenológiai pszichológia» lesz; világon-belüli (sur le plan intra-mondain) síkon hajtja végre a lényegeknél azt a kutatását és rögzítését, amelyet a fenomenológia transzcendentális síkon. És tapasztalatról kell itt még beszélnünk, minthogy minden intuitív lényeglátás tapasztalat marad. Ám ez olyan tapasztalat, ami minden kísérletezést megelőz.”²⁰

Sartre tehát felveti itt a „fenomenológiai pszichológia” gondolatát. A fenomenológiai pszichológia tulajdonképpen a pszichológia lényegtudománya lenne, amely módszereit is — a lényeg közvetlen megragadására irányuló reflexiót és a leírást — a fenomenológiától venné. A fenomenológiai pszichológia jelentősége elsősorban abban állna, hogy az egyes pszichikus struktúrák „lényegét” közvetlenül, mégis „tudományosan” tapasztalná. Ennek a közvetlen „lényegtapasztalatnak” a fontossága rögtön érthetővé válik, ha tudjuk, hogy Sartre felfogásában a konkrét azonos az egyénivel, azaz a közvetlenül hozzáférhető létezővel. A pszichológia esetében a tudat által közvetlenül „tapasztalt” egyes pszichikus megnyilvánulások — azon túlmenően, hogy az ember világban való jelenlétének konkrét bizonyítékai —, lényegi struktúrájuk közvetlen leírásának révén az emberi lét általános, egyetemes sajátosságait tárják fel. Ezzel Sartre elképzelése szerint az emberi lét ontológiája nem a priori metafizikai elvek szerint épülne fel, hanem kizárólag tapasztalati úton rögzített lényegi elvek alapján. Ezért beszélhetünk arról, hogy a fenomenológiai pszichológia létrehozásának gondolata már igen korán túlmegy Sartre-nál azon, hogy csupán egy új pszichológiai iskola megteremtése legyen a többi pszichológiai irányzat között. A fenomenológiai pszichológia egyre inkább fenomenológiai ontológiává válik Sartre gondolkodásának további fejlődésében, nem utolsósorban az egyes konkrét pszichikus struktúrák fenomenológiai vizsgálata következtében.

Mivel Sartre vizsgálati módszerében fontos szerepet játszik a képzeletbeli, ezért talán nem véletlen, hogy ontológiai szempontból is a képzet problémája áll érdeklődésének középpontjában. Itt még csak jelzésszerűen sem vázolhatjuk azt a szerepet, amelyet a képzeletbeli létezésével kapcsolatos kérdések vizsgálata játszott Sartre ontológiájának a kialakulásában. Legfeljebb csak utalhatunk arra, hogy Sartre az általa elképzelt fenomenológiai pszichológia megvalósítását éppen a képzet problémájának vizsgálatával kívánta kezdeni. *L'Imagination* c. művében a képzet fenomenológiai pszichológiai kutatásának konkrét útját-módját, az eddig mondottak figyelemvételével — szinte programszerűen — a következőképpen fogalmazza meg:

„Egy képzetről szóló munka tehát mintegy kísérlet kell hogy legyen a fenomenológiai pszichológiának egy sajátos ponton történő megvalósítására. A képzet eidetikájának megalkotására kell törekednünk, azaz e pszichikus struktúra lényegének rögzítésére és leírására, ahogyan az a reflexív intuíció számára megjelenik. Csak miután meghatároztuk azoknak a feltételeknek az összességét, amit egy pszichikus állapotnak szükségképpen realizálnia kell hogy képzet lehessen, kell majd a biztosból a valószí-

nübe átmennünk és megkérdeznünk a tapasztalatot, hogy mit tud velünk megismertetni a képzetekről, ahogyan azok egy kortárs emberi tudatban megjelennek.”²¹

Ezzel befejeztük Sartre-nak a *L'Imagination*-ban a képzet fenomenológiai pszichológiájára vonatkozó elképzeléseinek rövidre fogott ismertetését, s egyúttal pontot tehetünk fejtegetéseink végére is. A további kérdésfeltevések már a képzet konkrét pszichológiai és fenomenológiai vizsgálatához vezetnének, amelyek ismertetése, elemzése legalábbis egy újabb tanulmányt igényelne. Hadd jegyezzünk meg még azonban annyit, hogy a képzet problémájának vizsgálata nem fejeződik be Sartre-nál a *L'Imagination* c. mű megírásával, hanem közvetlenül tovább folytatódik, és a most jelzett „ontológiai” irányba mélyül el a *L'Imaginaire* c. könyvben, hogy azután igazi „jelentőségét” a *L'Etre et le Néant*-ban kapja meg, ahol a képzetnek döntő szerep jut a „semmi” ontológiai fogalmának kialakításában.

JEGYZETEK

- ¹ Lukács György: *Az egzisztencializmus* (in: Utam Marxhoz II. köt. Magvető, Budapest 1971. 99. l.)
- ² Simone de Beauvoir: *A kor hatalma* Magvető, Budapest 1965. 133. l.)
- ³ Sylvie Le Bon: *Introduction* (in: Jean-Paul Sartre: *La Transcendance de l'Ego. (Esquisse d'une description phénoménologique)* Librairie Philosophique Jean Vrin, Paris 1966. 7—8. l.)
- ⁴ Simone de Beauvoir: *A kor hatalma* Id. kiadás, 192. l.)
- ⁵ Jean-Paul Sartre: *L'Imagination* Librairie Félix Alcan Paris 1936. 139. l.)
- ⁶ Simone de Beauvoir: *A kor hatalma* Id. kiadás 37. l.)
- ⁷ Jean-Paul Sartre: *L'Imagination* Id. kiadás 138. l.)
- ⁸ Jean-Paul Sartre: *Egy emóció-elmélet vázlata* (in: Módszer, történelem, egyén. — Válogatás Jean-Paul Sartre filozófiai írásaiból—) Budapest 1976. 33. l. Gondolat,
- ⁹ Jean-Paul Sartre: *L'Imagination* Id. kiadás 139. l.)
- ¹⁰ Jean-Paul Sartre: *L'Imagination* Id. kiadás 139. old. 140. l.)
- ¹¹ Jean-Paul Sartre: *L'Imagination* Id. kiadás 140 l.)
- ¹² Uo.
- ¹³ Uo.
- ¹⁴ Jean-Paul Sartre: *L'Imagination* Id. kiadás 140—141. l.)
- ¹⁵ Jean-Paul Sartre: *L'Imagination* Id. kiadás 141. l.)
- ¹⁶ Uo.
- ¹⁷ Jean-Paul Sartre: *L'Imagination* Id. kiadás 141—142. l.)
- ¹⁸ Jean-Paul Sartre: *L'Imagination* Id. kiadás 142. l.)
- ¹⁹ Uo.
- ²⁰ Jean-Paul Sartre: *L'Imagination* Id. kiadás 142—143. l.)
- ²¹ Jean-Paul Sartre: *L'Imagination* Id. kiadás 143. l.)

András Dékány

L'IDÉE DE LA REPRÉSENTATION SELON LA PSYCHOLOGIE PHÉNOMÉNOLOGIQUE DANS L'IMAGINATION DE JEAN—PAUL SARTRE

L'auteur souhaite contribuer à la recherche marxiste d'une question importante de l'histoire de la philosophie, à savoir quels faits ont permis que la phénoménologie allemande, créée par Husserl, pouvait devenir la base méthodologique presque exclusive d'une des tendances ontologiques les plus importantes de la période entre les deux guerres mondiales, notamment de l'existentialisme. En analysant *L'Imagination*, oeuvre écrite pendant la première étape «phénoménologique» de Sartre, l'auteur met en relief le rôle fondamental que la phénoménologie a joué dans l'évolution de la pensée du philosophe français, et il attire l'attention sur le fait que les oeuvres de jeunesse qui traitent de la psychologie et qui donnent une première formulation d'une psychologie phénoménologique préparent déjà *L'Etre et le Néant*, oeuvre importante sur l'ontologie phénoménologique, parue en 1943.

Андраш Декань

МЫСЛЬ О ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКОЙ ПСИХОЛОГИИ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ
В ПРОИЗВЕДЕНИИ ЖАНА-ПОЛЯ САРТРА «ИМАЖИНАСЙОН»

Резюме

Настоящей работой автор стремится внести свой вклад в изучение марксистами историко-философского вопроса о том, в следствие каких факторов немецкая феноменология, основанная Хассером, в период между двумя мировыми войнами стала одним из ведущих онтологических направлений в буржуазной философии и почти исключительной методологической основой экзистенциализма.

Подвергая анализу произведение «Имажинасйон», написанное Сартром в первый, т. н. феноменологический период его философской деятельности, автор подчёркивает ту огромную роль, которую играла феноменология в формировании философских взглядов Сартра. В настоящей работе автор указывает и на то, что на самом деле в ранних, психологического содержания произведениях выдвиганием мысли о феноменологической психологии Сартр уже подготавливает свою всеобъемлющую феноменологическую онтологию (Л'Этр э лэ Нзан), изданную в 1943 году.

